Kecskés D. Gusztáv
Paradigmaváltás Párizsban.
Franciaország Kelet-Közép-Európa politikájának átalakulása az első világháború idején[1]

Az első világháború előtt a Kelet-Közép-Európával foglalkozó francia szakértők meghatározó csoportjai és a külügyi vezetés egyetértettek abban, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiának továbbra is fenn kell maradnia, noha időszerűnek látták korszerűsítését, föderalizálását. Az orosz stratégiai szövetség miatt 1914 előtt a Quai d'Orsay-én nem gondoltak a cári birodalom területén élő népek nemzetállami fejlődésének támogatására sem. A *„Nagy Háború"* évei azonban alapvető változásokat hoztak a francia egyetemi és kormányzati körök térségünkkel kapcsolatos szemléletében.

A választott kutatási területük iránt korábban sem elfogulatlan szlavisták, mint a csehbarát Louis Leger, Ernest Denis[2] és Louis Eisenmann az elhúzódó háború borzalmainak hatására a tudományos tárgyilagosság helyett egyre inkább a politikai propaganda hangján szólaltak meg. Felülvizsgálták a Monarchia továbbélését támogató korábbi nézeteiket is. Leger már 1914 végén, 1915 elején azt írta: *„Ausztria elmulasztotta betölteni történelmi hivatását." „Ausztria Németország előőrsévé vált". „Ausztriának tehát el kell tűnnie."*[3] Denis hasonló gondolatokat fejtegetett: *„A Habsburgok betölthették volna Németország felügyelőjének szerepkörét, ám ők ezt visszautasították, és most már túl késő ehhez visszatérni. A Habsburgoknak el kell tűnniük. Az új Európa stabilitásának legelső feltétele Ausztria megszűnése."*[4] Eisenmann egy 1915-ben megjelent cikkében az 1879-es osztrák–német szövetségre hárítja a felelősséget a háborúért.[5] A következő évben ő is levonja a leghatározottabb

[1] A tanulmány korábbi változata a szerző nagyobb terjedelmű munkájának része volt: *Franciaország Közép-Kelet-Európa politikája 1918-tól napjainkig*. Az OM NKFP 5/020/2001. számú projekt keretében készült tanulmány, 2004. 213. Megjelent: *Grotius*. A Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének Tudományos Folyóirata: http://www.grotius.hu

[2] Ernest Denis még a háború első napjaiban elveszítette legkisebb fiát, ami nyilván csak fokozta elkeseredését. Lásd: MARÈS, Antoine: *Louis Leger et Ernest Denis. Profils de deux bohémisants français au XIXème siècle, La France et l'Europe centrale*, (ed. Bohumila Ferencuhova), numéro spécial 2 de *Slovanské studie*, Academic Electronic Press, Bratislava, 1995.

[3] LEGER, Louis: *La liquidation de l'Autriche-Hongrie*. Paris, 1915. 10, idézi ROMSICS Ignác: Détruire ou reconstruire l'Autriche-Hongrie? Franciaország dunai politikájának dilemmája a XX. század elején. In: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*, Budapest, Osiris Kiadó, 1996. 17.

[4] DENIS, Ernest: *La grande Serbie*. Paris, 1915. 307, idézi Romsics: Détruire… i. m. 17.

[5] EISENMANN, Louis: *Revue politique et parlementaire*, t. LXXXIII, n° 246, 1915. május 10, 237–249, idézi Marès: Louis Eisenmann i. m.

következtetést: *„Számunkra csak egy megoldás lehetséges: Ausztria–Magyarország megszűnése.”*[6] A mindinkább radikalizálódó nézeteket valló idézett szakértők a könyvíráson túl is mindent megtettek eszméik érvényre juttatása érdekében. Denis például részt vett az 1915-ben indított *Nation Tchèque* című folyóirat, majd az 1917-től működő *Le Monde slave* című havilap szerkesztésében. Tagja volt a francia háborús célok megfogalmazására létrehozott Politikai és Társadalmi Tanulmányok Nemzeti Bizottságának *(Comité national d’études sociales et politiques)* is.[7] 1916. március 16-án elnökként vezette azt a Sorbonne nagy előadójában tartott értelmiségi találkozót, amely határozottan kiállt a Habsburg Birodalom megszüntetése és egy csehszlovák állam létrehozása mellett.[8]

A Kelet-Közép-Európából az első világháború idején Nyugatra került emigráns politikusok szintén az Osztrák–Magyar Monarchia szétzúzása mellett foglaltak állást. Ez teljes szemléletváltást jelentett, hiszen a háború előtt a térség nemzeti mozgalmainak csaknem minden irányzata Ausztria–Magyarország területi egységének fenntartását kívánta. Tomáš Garrigue Masaryk, a cseh nemzeti mozgalom vezetője is ekkor még attól tartott, hogy *„ha Ausztria egy európai konflagrációban szétesne, a csehek Németországhoz kerülnének”.* 1914. októberében, az angol kormányhoz küldött memorandumában írt először a független cseh állam létrehozásának szükségességéről.[9] Az immár önálló nemzetállam megteremtését célul kitűző kelet-közép-európai emigráns mozgalmak egyik fő működési területe Franciaország lett. Párizsban székelt a Cseh Komité, ami 1916. februárban Csehszlovák Nemzeti Tanáccsá alakult. A Tanács elnöke, Masaryk innen irányította a londoni, moszkvai és római cseh és szlovák emigrációs bizottságok tevékenységét. Itt jött létre a román emigráció központja is.[10] A Lausanne-ban 1917. augusztusában megalapított Lengyel Nemzeti Bizottság szintén a francia fővárosba költözött.[11]

A párizsi cseh emigráció vezetői, különösen a Csehszlovák Nemzeti Tanács főtitkára, Eduard Beneš széleskörű társadalmi kapcsolatait felhasználva igyekezett a francia kormányzati köröket meggyőzni az önálló cseh állam megteremtésének szükségességéről. Az 1908-ban a dijoni egyetemen doktorátust szerzett[12] politikus szoros kapcsolatokat ápolt a csehbarát Kelet-Közép-Európa szakértőkkel is. Denis-vel együtt szerkesztette a *La Nation Tchèque* című lapot. Beneš előadássorozatot tartott a

---

[6] Eisenmann: La politique des nationalités”, *Revue France*, 1. évf. 3. sz. 1918. június 25., Librairie Berger-Levrault, 182, idézi Marès Louis Eisenmann i. m.

[7] MAJOROS István: Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása és a francia törekvések a dunai régióban. In: *Magyarország a (nagy)hatalmak erőterében. Tanulmányok Ormos Mária 70. születésnapjára*. Szerk. Fischer Ferenc, Majoros István és Vonyó József, Pécs, University Press, 2000. 422.

[8] Romsics: Détruire… i. m. 19.

[9] ÁDÁM Magda: *A kisantant, 1920–1938*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1981. 9.

[10] Uo. 10, 15.

[11] Majoros: A lengyel kérdés… i. m. 297.

[12] Érdekes adalék, hogy *Az osztrák probléma és a cseh kérdés* című doktori disszertációjában Beneš még szintén az Osztrák–Magyar Monarchia egysége, igazi föderalizált egysége mellett érvelt. Lásd Majoros: Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása… i. m. 425. Vö. Ádám Magda: *Edvard Beneš. Arcképek kettős tükörben*. Ádám Magda és Josef Hanzal tanulmánya. Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 1996. 92–93.

Sorbonne-on a szláv kérdésről, melynek szövegét 1916-ban a sokatmondó *Détruisez l'Autriche-Hongrie* (vagyis Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot) címmel adta ki. Megismerkedett André Tardieu-vel és Charles Loiseau-val, akik ekkor a *Temps* újságírói voltak, továbbá Albert Thomas és Franklin-Bouillon baloldali politikusokkal. Louis Weiss szalonjában módja volt találkozni a francia külügy fontos vezetőivel, mint Philippe Berthelot-val, Jules Laroche-sal és Pierre Margerie-vel, akik jelentős szerepet játszanak majd a háború utáni békerendezésben.[13]

Az 1914–1915-ös francia sajtó tanulmányozása azt mutatja, hogy – a bemutatott egyetemi körökhöz és a cseh emigránsokhoz hasonlóan – a francia média és a közvélemény szinte teljes egésze a Monarchia felbomlását várta.[14] Annál meglepőbb, hogy a francia kormányzat csak nagy fáziskéséssel, 1917–1918 folyamán fogadta el Ausztria–Magyarország felszámolásának programját. A francia békejavaslatok kidolgozására felállított bizottság 1916. évi ajánlása is azt hangsúlyozza, hogy Franciaország érdeke az Osztrák–Magyar Monarchia szövetségi állammá alakítása és nem szétzúzása. Mindez a korábbi feltételezésekkel ellentétben azt valószínűsíti, hogy sem a híres szlávszakértők, sem a kelet-közép-európai emigráns politikusok lobbytevékenysége nem befolyásolta érdemben a háború alatti francia kormánypolitikát.[15] A paradigmaváltás – amint az alábbiakból kiderül – a hadihelyzet alakulásával függött össze.

Miután 1916-ra a központi hatalmak számára világossá vált, hogy nem tudnak Oroszországgal különbékét kötni, s ily módon háborújukat egyfrontossá tenni, az orosz forradalmárok támogatásán túlmenően a nemzetiségi kérdés alkalmazása mellett döntöttek. E politika keretében 1916. november 5-én Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia elismerte a Lengyel Királyság önrendelkezését; 1917. december 5-én a finnek kiáltották ki függetlenségüket a német csapatok védelmében, stb. A *„nemzetiségi fegyver"* bevetésére az antantnak, s benne Franciaországnak is válaszolnia kellett. Az ellencsapás lehetséges területe Közép- és Kelet-Európában kínálkozott, ahol azonban az orosz érdekeltség miatt a francia kormánynak nagy óvatossággal kellett eljárnia.[16] A francia vezetésnek emellett az 1916. évi véres csatákban megfogyatkozott katonalétszám pótlásáról is gondoskodnia kellett. E kihívásokra adandó válaszként merült fel Párizsban a csehek és a lengyelek katonai felhasználásának lehetősége, amely már előre vetítette a Kelet-Közép-Európával kapcsolatos francia külügyi paradigma átalakulását.

---

[13] Majoros: Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása… i. m. 427. Vö. BOGDAN, Henry: *Histoire des pays de l'Est. Des origines à nos jours*, Paris, Perrin, 1991. 256. MARÈS, Antoine: *Le séjour d'Edouard Beneš en France, 1915–1919*, doktori disszertáció, Université de Paris I Sorbonne, 1976.

[14] Romsics: Détruire… i. m. 18–19. A szerző hivatkozik Edith Marjanović kutatásaira (*Die Habsburger Monarchie in Politik und öffentlicher Meinung Frankreichs 1914–1918*, Wien–Salzburg, 1984. 19–25.)

[15] Majoros: Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása… 422–423; Marès: Les slavisants français face à la Hongrie avant le traité de Trianon, *Cahier d'études hongroises* (Sorbonne Nouvelle Paris III – CIEH, Balassi Kiadó, Institut Hongrois), 1994. 6. sz. 190.

[16] Majoros: A lengyel kérdés… i. m. 293.

Csehek és lengyelek – a francia *„nemzetiségi fegyver”*

A francia Kelet-Közép-Európa politika megváltozásának folyamatát négy fő szakaszra osztjuk: az előkészület időszaka 1916. januártól 1917 novemberéig tartott; a nagy fordulat 1917. november–decemberben ment végbe; 1918. január és október között az átmeneti elbizonytalanodások ellenére az új paradigma megszilárdult; 1918. október–novemberben pedig véglegessé vált.

A francia diplomácia 1916 elejétől foglalkozott érdemben a cseh kérdéssel, főként az Oroszországban és Olaszországban hadifogságba esett csehek esetleges katonai alkalmazásával összefüggésben. A lépés lehetőséget adott a cseh emigráció saját pozíciójának megerősítésére. Azt kívánták ugyanis elérni, hogy az antant ismerje el őket hadviselő félnek. Már a világháború elején felmerült a gondolat, hogy cseh önkénteseket vessenek be a nyugati fronton. A párizsi cseh kolónia 600 főből álló önkéntes egységet állított ki, akik az Idegenlégió kötelékében részt vettek az artois-i és a flandriai harcokban. 1914 szeptemberében Kijevben szintén létrejött egy önkéntes kötelék Česka Družina néven, amelyet hírszerző feladatokkal bíztak meg.

A francia külügyminisztériumban a cseh emigráció iránt 1916 elejétől megnövekedett figyelem jele volt, hogy február 3-án Aristide Briand francia miniszterelnök fogadta Masarykot, aki úgy vélekedett, Németország meggyengítésének legjobb módszere, ha az Osztrák–Magyar Monarchia feldarabolásával önálló kis államokat hoznak létre. Nem bizonyítható, hogy a francia politikus azonosult volna ezzel a programmal. A találkozó puszta ténye, s Briand hozzájárulása a tárgyalásokról szóló közlemény kiadásához, azonban jelentősen növelte a cseh emigráció presztizsét. Masaryknak ezt követően találkozott több befolyásos francia politikussal: Stephen Pichon későbbi külügyminiszterrel, Paul Deschanel képviselőházi elnökkel és Georges Leygues-vel, a külügyi bizottság elnökével.

A Csehszlovák Nemzeti Tanács egyik alelnöke, Josef Dürich 1916. június elején a francia kormány beleegyezésével, s a francia vezérkar megbízásából és anyagi támogatásával Oroszországba érkezett, hogy az ottani cseh hadifoglyokból légiót toborozzon. Rövidesen a Tanács másik alelnöke, Milan Rastisláv Štefanik e céllal szintén Oroszországba ment a francia Külügyminisztérium megbízásából. A helyi francia katonai hatóságok végül Štefanik számára kértek bizalmat, mivel alelnöktársa időközben az oroszok befolyása alá került. A hadosztály szervezésével foglalatoskodó Štefanikhoz 1917. májusában Masaryk is csatlakozott.

Albert Thomas francia fegyverzeti miniszter 1917. június 13-án egyezményt írt alá az orosz Ideiglenes Kormánnyal 30 000 cseh önkéntes átszállításáról a nyugati frontra, ami szintén a cseh haderő felállítását segítette. A toborzás költségeire a francia kormány 1,1 millió rubelt irányzott elő. Július 21-én indult Franciaországba az első cseh kontingens, 400 katona, ezt követte szeptemberben 1 300 katona, október elején 1 200 katona, november végén pedig egy 450 fős csoport. Július 24-én az orosz Ideiglenes Kormány engedélyezte egy cseh hadtest felállítását, amelynek létszáma szeptemberben már csaknem 30 000 fő volt. 1917 augusztusában a francia hatóságok lehetővé tették, hogy Franciaország területén önálló cseh hadsereg jöjjön létre, amit a köztársasági elnök rendelete is megerősített. Oroszországon kívül Franciaországban és

Olaszországban is folyt a toborzás.[17] Bár a kiterjedt hadseregszervezés tovább erősítette a cseh emigráció tekintélyét, a francia Kelet-Közép-Európa politika döntő fordulatának eléréséhez ez önmagában nem bizonyult elegendőnek.

A nemzeti kérdés háborús eszközként való felhasználásának a cseh ügy mellett másik fontos területe Lengyelország kérdése volt. A lengyel függetlenség megteremtésére és így a lengyelség megnyerésére tett német és osztrák–magyar gesztusok ellensúlyozására Franciaországnak a stratégiai fontosságú orosz szövetség miatt kezdetben csekély lehetőségei voltak. Franciaország taktikája ekkor arra irányult, hogy a lengyel problémát mindinkább nemzetközi problémaként és ne orosz belügyként kezeljék. Mindazonáltal a francia diplomácia még 1916 áprilisában is csak egy Oroszországon belül létező, magyar vagy bajor típusú autonóm lengyel állam létrehozását tartotta elképzelhetőnek. A központi hatalmak 1916. november 5-i önrendelkezési ígéretei miatt – az orosz ellenkezés dacára – a francia kormányzat egyre nagyobb figyelmet szentelt a lengyel kérdésnek. A Quai d'Orsay-én egyesek, például a politikai ügyek igazgatója, Pierre de Margerie úgy vélekedett, hogy az egyesítendő Lengyelország fontos szerepet játszhatna Németország ellensúlyozásában még a francia–orosz szövetség fennmaradása esetén is. Elképzelhetőnek tartották ugyanis, hogy Oroszország meggyengül, vagy esetleg darabjaira hullik szét.[18]

A francia kormány lengyelekkel kapcsolatos politikájában azt követően következett be nagy változás, hogy az orosz Ideiglenes Kormány 1917. március 29-én elismerte a lengyel függetlenséget. Június 4-én Raymond Poincaré köztársasági elnök létrehozta a franciaországi önálló lengyel hadsereget, amely lépés nyilván a francia haderő létszámproblémáit volt hivatva enyhíteni. A cseh példához hasonlóan a lengyel katonai szerepvállalás is növelte az emigráció politikai súlyát, mozgásterét. A francia Külügyminisztérium ki is kérte véleményüket Lengyelország jövőjét illetően. Erasme Piltz válaszában fontosnak tartotta, hogy Lengyelország három része egy független államban egyesüljön, legyen szabad kijárata a tengerhez, s így betölthesse a Németországgal szembeni védőbástya szerepét. A Quai d'Orsay ezután a francia hadicélok közé emelte a Piltz-féle formulát. Az 1917. augusztus 15-én Lausanne-ban megalakított Lengyel Nemzeti Bizottság rövidesen Párizsba költözött, a francia kormány pedig szeptember 20-án elsőként ismerte el.[19]

A francia kormányzat Kelet-Közép-Európával kapcsolatos politikájában 1917. november–decemberben – vagyis a paradigma átalakulásának másodikként megnevezett időszakában – minőségi változás ment végbe. 1917 novemberében ugyanis Szent-Péterváron hatalomra kerültek a bolsevikok, akiknek békeprogramja nyomán várható volt, hogy Oroszország kiválik a háborúból, és felbomlik a Párizs

[17] Majoros: Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása… i. m. 426–429. Lásd még HOVI, Kalervo: *Cordon sanitaire or barrier de l'Est? The Emergence of the New French Eastern European Alliance Policy 1917–1919*, Turku, Annales Universitatis Turkuensis tom. 135, 1975. 43; FEJTŐ Ferenc: *Rekviem egy hajdan volt birodalomért. Ausztria–Magyarország szétrombolása*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1997. 345; MASARYK, Tomáš Garrigue: *A világforradalom 1914–1918*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990. 67; BRADLEY, J. F. N.: *La Légation tchécoslovaque en Russie, 1914–1920*, Paris, 1965. 54–55.

[18] Majoros: A lengyel kérdés… i. m. 296–297.

[19] Uo. 297.

számára stratégiai jelentőségű francia–orosz szövetség. A francia külpolitika számára ezért fontos lett, hogy a cári birodalmat helyettesítendő megtalálja Németország új keleti ellensúlyát. Ebben az összefüggésben értékelődött fel még inkább a jövőbeli Lengyelország és kaptak új jelentőséget az Osztrák–Magyar Monarchia területén élő, önálló állam alapítására vagy a szomszédos nemzetállamhoz való csatlakozásra törekvő népek, illetve az azokat képviselő politikai emigrációk, mindenekelőtt a csehszlovákok.

A formálódó új koncepció egyik első dokumentuma a francia Külügyminisztérium 1917. november 26-i irata, amely francia szempontból vizsgálta a lengyel állam jelentőségét. Úgy vélekedtek, hogy a lengyelség nagy létszámú haderő kiállítására képes: az orosz hadseregben mintegy 700 ezer lengyel szolgált, míg a németek által elfoglalt területeken további 800 ezer volt mozgósítható. A francia külügyben politikai szempontból azt is fontosnak tartották, hogy az önálló Lengyelország példája megerősítheti a Habsburg Monarchia szláv népeinek függetlenségi törekvéseit, akik tovább szilárdíthatják a Németországgal szembeni keleti védelmet.[20] E felvetés logikus következménye volt, hogy december 27-én Pichon francia külügyminiszter nyilatkozatában független Lengyelország létrehozását szorgalmazta.[21]

A Monarchia felbomlasztása

Oroszország háborús szövetségének 1917. novemberi elvesztése a francia kormány Ausztria–Magyarország irányában tanúsított magatartásában is irányváltást hozott. Megerősítette ugyanis a november 17-i francia kormányváltozás nyomán hatalomra került miniszterelnököt, Georges Clemenceau-t és barátját, Pichon külügyminisztert abban, hogy végrehajtsák a Monarchia felbomlasztásának általuk már korábban is képviselt programját.[22] Ez az új koncepció már az 1917. november 26-i memorandumban is jelentkezett. Ebben ugyanis Lengyelország Németországgal szembeni kiemelt védelmi funkcióján túlmenően szó esik a másik fontos pillérről, egy *„megnövelt Romániáról”.* Sőt: *„A germán expanzió elleni védőövet megfelelően egészítheti ki új államok létrehozása keleten”,* írta a feljegyzés szerzője. Ezek az *„új államok”* csak Ausztria–Magyarország felbomlása után, annak helyén keletkezhettek.[23] Néhány héttel később, 1918. január 5-én Margerie politikai osztályvezető a belga nagykövettel beszélve ugyancsak ezt az új koncepciót vázolta, hangsúlyozva, hogy azt Pichon, Clemenceau és Ferdinand Foch vezérkari főnök is elfogadta. Arról beszélt, hogy egy hatékony Németország elleni szövetséghez Oroszország helyettesítésére Lengyelország önmagában nem elegendő; Csehszlovákiát, Belorussziát, Ukrajnát, Besszarábiát és Romániát is szükséges bevonni a németellenes francia biztonsági zónába.[24] Az új francia irányvonal jegyében 1917. december 7-én bizottság jött létre a francia Külügyminisztériumban, hogy Oroszországra vonatkozóan az idegen elemeket

[20] Hovi: i. m. 72–73. Idézi Majoros: A lengyel kérdés… i. m. 297–298.
[21] Majoros: A lengyel kérdés… i. m. 298.
[22] Romsics: Détruire… i. m. p. 27.
[23] Hovi: i. m. 71–75. Idézi Romsics: Détruire… i. m. 27.
[24] Majoros: A lengyel kérdés… i. m. 298. A szerző hivatkozik Hovi, i. m. 75.

(csehek, ukránok stb.) felhasználó propaganda- és akciótervet dolgozzon ki. A bizottságnak Beneš és Štefanik is tagja lett. December 15-i dátummal Beneš a Deuxième Bureau felkérésére pontos akciótervet készített a Monarchia hátországában szervezendő szabotázsakciókra. December 16-án pedig aláírták a Csehszlovák Nemzeti Tanács irányítása alatt álló csehszlovák hadsereg létrehozásáról szóló francia kormányrendeletet.[25] Mindezek a lépések azonban nem jelentették még a francia kormány visszavonhatatlan elkötelezettségét a Monarchia szétzúzása és önálló cseh állam létrehozása mellett.

Az új francia Kelet-Közép-Európa politika kialakulásának 1918. januártól októberig tartó harmadik időszakát ugyanis egyszerre jellemezte a bizonytalanság és a megszilárdulás. A lengyel államiság kapcsán – amely nem vetette fel az európai egyensúly szempontjából mindaddig nélkülözhetetlennek tekintett, nagy múltú Habsburg állam megszüntetését – viszonylag egyenes vonalú fejlődést figyelhetünk meg Franciaország és szövetségeseinek politikájában. A független Lengyelország létrehozása melletti 1917. december végi francia állásfoglalás után röviddel, 1918. január 5-én Lloyd George brit miniszterelnök a lengyel etnikai határok helyreállítását javasolta, míg Thomas Woodrow Wilson amerikai elnök január 8-i nyilatkozatának 13. pontjában ugyancsak független lengyel államot kért tengeri kijárattal. Noha az antant vezető hatalmai eltérő álláspontokat fogalmaztak meg az új Lengyelország határait illetően – míg például a franciák egy ideig az 1772. évi határok[26] visszaállítását is elképzelhetőnek tartották, a brit kormány elvetette a történelmi határokat –, a lengyel újraegyesítés szükségességét egyikük sem kérdőjelezte meg. Ennek eredményeként a versailles-i Legfelső Haditanács 1918. június 3-i ülésén Franciaország, Anglia és Olaszország az igazságos és tartós béke egyik feltételének jelölte meg a független és egyesült lengyel állam megteremtését. A francia köztársasági elnök, Poincaré június 22-én a lengyel hadsereg első hadosztályának eskütételekor megerősítette ezt az állásfoglalást. Szeptember 28-án a francia kormány átadta a lengyel hadsereg parancsnokságát a Lengyel Nemzeti Bizottságnak, miáltal szövetséges hadviselő félnek ismerte el a lengyel haderőt. Rövidesen a többi antantállam is meghozta ezt a döntést. 1918. október 7-én a lengyel régenstanács kikiáltotta Lengyelország függetlenségét. Mindvégig megfigyelhettük Franciaország kezdeményező és meghatározó szerepét a lengyel ügyben, ami azzal függ össze, hogy Párizs az 1917. december 23-i angol–francia egyezmény óta folyó alkusorozat alapján a lengyel területeket saját akciózónájának tekintette, ahol kezdeményező szerepét szövetségesei sem kérdőjelezték meg.[27]

---

[25] Marès: Les slavisants français… i. m. 188.

[26] Ez magában foglalta Litvániát, Lettország egy részét, Fehér-Oroszországot és Nyugat-Ukrajna nagy részét egészen Kijevig.

[27] Majoros: A lengyel kérdés… i. m. 298–299. Vö. CASTELBAJAC, Ghislain: *La France et la question polonaise, 1914–1918*, *Recherches sur la France et le problème des nationalités pendant la première guerre mondiale (Pologne, Ukraine, Lithuanie)*, sous la direction de Georges-Henri Soutou, Paris, Presse de l'Université de Paris-Sorbonne, 1995. 94–96; JABARA, Michael: *Revolution and Intervention. The French Government and the Russian Civil War 1917–1919*. Kingston and Montreal, McGill-Queen's University Press, 84–86; Majoros István: *Párizs és Oroszország (1917–1919)*, Szekszárd, IPF-Könyvek, 1999. 96–98, 184–185.

Az önálló lengyel államiság megteremtésénél sokkal ellentmondásosabb és bonyolultabb folyamat vezetett el a Monarchia felbomlásáig és annak területén új állami keretek kialakulásáig.

Ausztria–Magyarország esetleges megszűnése nyomán az amerikai és a brit kormány ugyanis az európai hatalmi egyensúly megbomlásától tartott, sőt aggályukat a francia politikai elit egy része is osztotta. Lloyd George brit miniszterelnök 1918. január 5-én az angol szakszervezetek delegáltjai előtt mondott beszédében kijelentette, hogy a Monarchia szétzúzása nem brit háborús cél. Wilson elnök híressé vált január 8-i kongresszusi üzenetének 10. pontjában Ausztria–Magyarország népei számára autonóm fejlődést és nem függetlenséget kívánt.[28] Február 15-én a francia Szenátus Külügyi Bizottsága előtti meghallgatása során Pichon külügyminiszter azokról a nehézségekről beszélt, amelyeket a britek tartózkodó magatartása okoz a nemzetiségek idegen uralom alóli felszabadulásához való jog alkalmazásával kapcsolatban.[29] A francia vezérkar március elsejei, Oroszország helyreállítása és a francia érdekek című tanulmánya a Habsburg állam megszűnését és fennmaradását egyaránt lehetségesnek tartotta.[30] Még a Béccsel folytatott titkos különbéke-tárgyalások április eleji megszakadása után is elhangzottak a francia Képviselőházban a Monarchia továbbélését támogató felszólalások. Így április 30-án Paul Painlevé egykori miniszterelnök ezt mondta: *„Az antant nem akarta, hogy vége legyen a Habsburgok Ausztriájának, inkább Ausztria modern alapokon nyugvó, a népek önrendelkezési jogának elvét figyelembe vevő átszervezését kívánta. Önök felégették a hidakat Ausztria felé. Ennek a politikának később látjuk majd meg a következményeit. Oroszország tönkre van téve, nem tudom, érdekünkben áll-e, hogy Ausztria darabokra legyen szabdalva. Nem tudom, hogy a darabok milyen befolyás alá kerülnek majd.”,* érvelt Marius Moutet május 3-án. Ugyanezen a napon Clemenceau is bevallotta a képviselők előtt: *„nem volt osztrák politikánk, se nekem sem másoknak”.* Mindennek fényében nem véletlen, hogy május 28-án Beneš világos és pontos állásfoglalást kért Pichon-tól a csehszlovák kérdésben. Sőt a Csehszlovák Nemzeti Tanács aggodalmai 1918 nyarán sem szűntek meg: tartottak IV. Károly újabb békeoffenzívájától, féltek attól, hogy a francia politikai elit mégis kedvezően fogja megítélni a Monarchiát, és nyugtalanította őket az is, hogy Németország esetleg végső, ezúttal sikeres rohamra indul.[31]

A francia kormányzati körökben is helyenként jelentkező bizonytalanság ellenére az 1917. november–decemberre kialakult új francia Kelet-Közép-Európa koncepció az 1918. januártól októberig terjedő harmadik szakaszban is tovább erősödött.

Ekkor három, a háború menetét jelentősen befolyásoló esemény történt, amely megszilárdította az új irányvonalat:

---

[28] Majoros: Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása… i. m. 429. GALÁNTAI József: *Az első világháború*. Budapest, Gondolat, 1980. 428–430.

[29] Marès: Les slavisants français.. i. m. 189.

[30] Majoros: Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása… i. m. 429.

[31] Marès: Les slavisants français… i. m. 189.

– 1918. március 3-án Szovjet-Oroszország különbékét kötött a központi hatalmakkal, és kivált a háborúból, amely a francia–orosz és a brit–orosz szövetség azonnali felbomlásával járt.

– Április elején botrányos körülmények között (Czernin-incidens) végleg megszakadtak az Osztrák–Magyar Monarchiával 1917 márciusa óta folyó titkos különbéke-tárgyalások.

– 1918. május 14–15-én Spában Németország és Ausztria–Magyarország vámunió irányába mutató szoros gazdasági együttműködést célzó szerződést írt alá. Megvalósulni látszottak a francia biztonságpolitika számára ijesztőnek tűnő Mitteleuropa tervek.[32]

Vagyis Oroszország, mint szövetséges végképp kiesett, a központi hatalmak egysége látszólag tovább erősödött, miközben a nyugati front megsegítésére várt amerikai csapatok tömegesen még nem érkeztek Franciaországba. Ebben a válságos helyzetben a francia kormány minden szóba jöhető tartalékot – köztük a központi hatalmak által már évek óta előszeretettel alkalmazott *„nemzetiségi fegyvert”* is – igyekezett bevetni.

E politika keretében Franciaország egyértelműen támogatta a Monarchia úgynevezett *„elnyomott nemzeteinek”* 1918. április 8–10-én Rómában tartott kongresszusát, amelynek résztvevői a közös elnyomó elleni közös küzdelemre szólítottak fel. A Párizs által a tanácskozásra küldött félhivatalos küldöttség tagja volt Henry Franklin-Bouillon, a parlament külügyi bizottságának elnöke is, aki kifejezte, hogy a francia kormány egyetért a kongresszus határozataival.[33] Sőt maga Clemenceau is megjelent a nemzetek képviselői előtt, és elítélte a Monarchiát. Röviddel később Beneš azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy ismerje el Csehszlovákia függetlenségét. A *„Tigris”* ezt akkor még hivatalosan nem tette meg, de megérlelődött benne a meggyőződés a cseh emigráció törekvéseinek támogatását illetően. A francia külpolitika irányítói ezután rendszeresen fogadták Benešt, és a Quai d’Orsay-én egy külön hivatalnokot bíztak meg a lengyel és a cseh ügy figyelemmel kísérésével.

1918 májusában a francia miniszterelnök egy nyilatkozatában szükségesnek nevezte az Osztrák–Magyar Monarchia szétzúzását. A csehszlovák emigráció pozícióinak további javulása a korábbiakhoz hasonlóan katonai tényezők függvénye volt. 50–70 ezer fős, a helyi viszonyokhoz képest jól felfegyverzett és szervezett oroszországi légiójuknak ugyanis az antant azt a szerepet szánta, hogy a többi bolsevikellenes erőt maga köré gyűjtve létrehozza a németellenes keleti frontot. Így kívánták ugyanis megakadályozni, hogy a németek nagyobb erőket helyezzenek át a nyugati frontra, illetve hogy Németország megszerezze az orosz nyersanyagokat. Az oroszországi cseh haderő stratégiai jelentőségét tovább növelte, hogy május 26-án kitört lázadásuk folytán – felkeltek ugyanis az őket lefegyverezni készülő szovjetek ellen – ellenőrzésük alá került

[32] Romsics: Détruire… i. m. pp. 27–28. Majoros: Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása…i. m. 429–430. A Mitteleuropa-kérdés francia vonatkozásairól lásd Majoros István: Párizs és a német Mitteleuropa-terv az első világháború végén. In: *Életünk Kelet-Európa. Tanulmányok Niederhauser Emil 80. születésnapjára*, szerk. Krausz Tamás és Szvák Gyula, Budapest, Pannonica, 2003. 131–135.

[33] Ádám: A kisantant… i. m. 18–19.

a transzszibériai vasút nagy része a mellékvonalakkal együtt. Mivel ekkorra már jelentős létszámú amerikai haderő volt a nyugati fronton, a brit és a francia kormány úgy látta, hogy a francia frontra készülő cseh alakulatok jobban szolgálják az antant érdekeit, ha Oroszországban maradnak, és a bolsevikellenes erők kristályosodási pontjává válnak. Június 20-án Clemenceau értesítette a döntésről az oroszországi francia katonai missziót, amely határozatot Pichon 25-én megerősített.[34]

E stratégiai felértékelődés politikai hozadékaként 1918. június 29-én a francia, augusztus 9-én az angol, szeptember 14-én pedig az amerikai vezetés ismerte el hivatalosan a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot, mint *de facto* kormányt. Október 14-én Párizsban létrejött az Ideiglenes Csehszlovák Kormány. Beneš azonban még ekkor is aggódott. Attól tartott ugyanis, hogy az antant végül mégis különbékét köt a Habsburg Monarchiával. Philippe Berthelot igyekezett megnyugtatni őt: *„Ausztria–Magyarország eltűnésre ítéltetett, és semmi sem mentheti meg”,* mondta. Franciaország október 15-én, Anglia 23-án, míg Olaszország 24-én elismerte az Ideiglenes Csehszlovák Kormányt. Wilson amerikai elnök október 18-án a Monarchiának írt jegyzékben a birodalom népeinek önrendelkezési jogát hangsúlyozta. Ausztria–Magyarország rövidesen valóban darabjaira hullott szét: 1918. október 21-én a bécsi Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakította az önálló német Ausztriát, október 28-án Prágában kikiáltották a Csehszlovák Köztársaságot, s az 30-án létrehozott bécsi államtanács tudomásul vette a kettős monarchia felbomlását. Szintén október 30-án a szlovákok kimondták Magyarországtól való elszakadásukat, 31-én a budapesti Nemzeti Tanács nyilvánította ki elválását Ausztriától. December 1-én a délszlávok deklarálták a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság létrejöttét, a gyulafehérvári román nagygyűlés pedig kinyilvánította Kelet-Magyarország csatlakozását Romániához. Az antant nem próbálta akadályozni a Habsburg-birodalom szétesését, mivel úgy ítélték meg, hogy a Monarchia, mint Németország potenciális szövetségese immár nem járul hozzá az európai egyensúlyhoz.[35]

A francia Kelet-Közép-Európa politikában az orosz szövetséges 1917. novemberi kiesésével kezdődött paradigmaváltás 1918. október–novemberben vált mintegy két évtizedre véglegessé. A Németországgal szemben Keleten kiépítendő védelem legfontosabb erősségének a megnövelt Lengyelországot szánták. A lengyel állam azonban önmagában nem tűnt elegendő ellensúlynak, és a Habsburg Monarchia feldarabolásával keletkezett, illetve megnagyobbított további országok bekapcsolását tervezték a németellenes szövetségbe. Berthelot 1918. május 25-i dátummal készített feljegyzésében a Cseh- és Morvaországból, osztrák Sziléziából és Szlovákiából összeállított Csehszlovákiát tekintette a németellenes övezet csomópontjának, s így a háború után kialakuló új Közép-Európa Franciaország számára legfontosabb államának, amely Jugoszláviára, Olaszországra, Lengyelországra és Romániára támaszkodna. A háború befejezését közvetlenül megelőző időszak tovább növelte a cseh területek stratégiai jelentőségét, mivel a szövetségesek innen tervezték bombázni

[34] Majoros: Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása… i. m. 430–431. Vö. DUROSELLE, Jean-Baptiste: *Clemenceau*. Paris, Fayard, 1988. 812–813. Az oroszországi cseh légió történetéről lásd Majoros: *Párizs és Oroszország, 1917–1919*… i. m. 104–109; uő: A csehszlovák légió, Párizs és az orosz polgárháború. In: *Múltunk*, 1990. 4. sz. 81–94.

[35] Majoros: Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása…i. m. 431–432.

Németországot, ha nem írná alá a fegyverszünetet. A Quai d'Orsay egy 1918 novemberében készült elemzése a francia behatolás szempontjából kifejezetten kedvező képet fest Közép-Európáról, megállapítva, hogy az itt élő népek Franciaországnak tulajdonítják a háborús győzelmet. A „csehszlovákokat" különösen franciabarát nemzetnek látták, akik már a háború eleje óta Franciaország szövetségesei voltak, s akik mindenféle együttműködésre hajlandók Párizzsal.[36]

A Kelet-Közép-Európával kapcsolatos francia külpolitikai paradigma tehát az első világháború során alapvető változáson ment keresztül. Míg korábban a szövetséges Oroszország érdekeire való tekintettel, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia esetében az európai egyensúly fenntartása érdekében a francia külügyminisztérium nem támogatta a térség általában birodalmi keretek között élő nemzeteinek önállósági törekvéseit, 1916-tól kezdődően a francia kormányzat egyre nagyobb érdeklődést tanúsított főként a lengyelek és a csehek iránt. E változás nem a rendkívül aktív francia szlávszakértők vagy a cseh emigráns politikusok, netán a francia közvélemény nyomásának volt köszönhető, hanem a katonai helyzet új kihívásainak. A nemzetiségi kérdés háborús eszközként való felhasználása a központi hatalmak oldalán, valamint a francia hadsereg növekvő létszámproblémái napirendre tűzték a cseh hadifoglyok és a lengyelek harci bevetésének kérdését. A háborús szerepvállalás pedig egyre nagyobb mértékben megerősítette a franciaországi lengyel és cseh emigráció politikai helyzetét, amely emigráns szervezetek nemzetközi szinten is az általuk képviselt népek elismert szervezeteinek számítottak.

Mindazonáltal Franciaország Kelet-Közép-Európa politikáját legnagyobb mértékben befolyásoló tényező orosz szövetségesének a háborúból való kiválása volt 1917 novemberétől, a bolsevik forradalom következtében. Párizsnak tehát a cári Oroszország helyett másik ellensúlyt kellett találnia Németország hátában. A megoldásnak a birodalmak visszahúzódása illetve összeomlása nyomán Kelet-Közép-Európában létrejövő franciabarát nemzetállami övezet kialakítása és megerősítése tűnt, amelyből logikusan következett a Monarchia felszámolásának programja. Megállapíthatjuk tehát, hogy Franciaország térségünkkel kapcsolatos külpolitikáját az első világháború idején is a nemzetbiztonsági szempont határozta meg.

Párizs 1917–1918-ban e régióban kezdeményezőbb volt angolszász szövetségeseinél, akik többnyire kisebb-nagyobb késéssel követték, például az emigráns szervezetek elismerése és a velük való együttműködés tekintetében. A francia külpolitika nagyobb

[36] Uo. pp. 432–433. Vö. Jean-Luc Barré, *Le Seigneur-Chat. Philippe Berthelot 1866-1934*, Paris, Plon, 1988, p. 330; *Documents diplmatiques français sur l'histoire du bassin des Carpates 1918–1932* (a későbbiekben DDFHBC), volume I. octobre 1918 – août 1919. Rédacteur en chef de la série: Magda Ádám. Documents recueillis par Magda Ádám, György Litván, Mária Ormos. La préparation de ce volume fût établie en collaboration avec Zoltán Dercze, Katalin Litván et István Majoros, sous la direction de Magda Ádám, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993. 20. dok. Procès-verbal de la conversation tenue chez le colonel House avec la partcipation de MM. Clemenceau, Lloyd George, Orlando, Beneš, le maréchal Foch, le général Wilson et le colonel House, Paris, le 2 novembre 1918. Uo. 30. dok. Note sur la politique française en Autriche-Hongrie; Ormos Mária, *Padovától Trianonig, 1918–1920*, Budapest, 1983, pp. 68–69; *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1918–1919*, szerk. Ádám Magda és Ormos Mária, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1999, 6. dok.

aktivitásához minden bizonnyal hozzájárult, hogy a háborús emberveszteségek Franciaországot sújtották a legnagyobb mértékben, és az orosz szövetséges kiesése után neki kellett közvetlenül szembenéznie a megnövekedett német veszéllyel. A Monarchiával folytatott titkos különbéke-tárgyalások kudarca után az antanton belül Franciaország befolyása megerősödött, és jelentős mértékben hatott partnereinek Ausztria–Magyarországgal kapcsolatos politikájára is.[37]

A Kelet-Közép-Európával kapcsolatos új francia külpolitikai elképzelés a világháború után

A stratégiai és biztonságpolitikai érdekek az első világháború után is döntő szerepet játszottak a francia Kelet-Közép-Európa politika kialakításánál. A párizsi illetékesek két fő veszélyforrással számoltak: a legyőzött állapotában is félelmetesnek tűnő Németországgal, valamint a bolsevik uralom alá került Oroszországgal. A háború nyomán átformálódó régiónk egyes országait, illetve népeit a francia külügyminisztérium így főként annak alapján ítélte meg, mennyire használhatók fel katonailag a német és a bolsevik orosz fenyegetés elhárítására. Ebből következett, hogy Párizs számára ekkor a térség legfontosabb állama a legnagyobb feltételezett katonai erő kiállítására képes újraegyesülő Lengyelország lett, amelynek a Szovjet-Oroszország elleni fellépés mellett a Németországgal szembeni fő védőbástya szerepét is szánták.

Annak érdekében, hogy Lengyelország maradéktalanul betölthesse a francia stratégák által ráosztott feladatot, a francia kormány Varsó számára megadott minden tőle telhető katonai és diplomáciai támogatást. A francia külpolitika céltudatosságát mutatta, hogy bár a lengyel régenstanács 1918. november 10-én nem a franciák és a többi szövetségesek által elismert Lengyel Nemzeti Bizottságnak, hanem a korábban a központi hatalmak támogatását élvező Józef Klemens Piłsudskinak adta át a hatalmat, Párizs nem utasította el az új varsói vezetés küldötteit. Sőt hajlandó volt katonai és pénzügyi eszközökkel segítségére sietni, amikor a szociáldemokrata lengyel kormány a Vörös Hadsereg előrenyomulása miatt szorongatott helyzetbe került. Lengyel kérésre 1919. április elejére Lengyelországba szállították a Franciaországban felszerelt, mintegy 80 ezer fős Haller-hadsereget. A január 15-én aláírt francia–lengyel egyezmény keretében 2000 francia tiszt segítette a lengyel hadsereg szervezését és kiképzését. Később a lengyel fővezérkar mellé speciális francia katonai missziót is telepítettek. Április 23-án megállapodtak 4,6 millió frankos francia kölcsön folyósításáról, s további hiteleket is kilátásba helyeztek. Az 1919. januárban kezdődő békekonferencián a francia diplomácia egyértelműen kiállt a Poznańra, Felső-Sziléziára, a tengeri kijáratra, a Romániával való közös határ érdekében Galíciára irányuló keleti részekkel, valamint Litvániára és Belorussziára vonatkozó lengyel területi igények mellett. A versailles-i tárgyalások során a francia külügyminisztérium számára a rajnai kérdés után

[37] Ádám: A kisantant… i. m. 19.

fontosságban Lengyelország megerősítésének ügye következett.[38] A Németországgal kötött békeszerződés elismerte Lengyelország függetlenségét, létrehozta a tengerhez, illetve Danzighoz vezető ún. korridort. Felső Szilézia, Allenstein és Marienwarden hovatartozásáról – végül a németek javára – népszavazás döntött. Litvániát a lengyelek a francia támogatás ellenére sem annektálhatták.[39] A francia kormányzat az 1920. április és október közt zajló lengyel–szovjet háború idején is minden szükségesnek ítélt eszközzel – fegyverrel, munícióval és tisztekkel – támogatta lengyel szövetségesét, noha igyekezett mérsékelni annak túlzott területi igényeit. Az 1920. augusztus 14–17-én Varsónál lengyel győzelmet hozó csatát például lengyel részről maga Maxime Weygand francia tábornok irányította. A jelentős francia szerepvállalást az a félelem motiválta, hogy egy esetleges szovjet győzelem alapjaiban ingatná meg az első világháború utáni európai békerendszert. Az 1920. október 12-én Rigában aláírt fegyverszünet és előzetes megállapodás majd az 1921. március 18-án szintén Rigában megkötött békeszerződés a szövetségesek által korábban javasolt Curzon-vonalnál jóval keletebbre jelölte ki Lengyelország határait, amely így megszerezte Nyugat-Ukrajnát és Nyugat-Belorussziát is. A francia külügyminisztérium lengyelországi politikáját változó biztonságpolitikai érdekeinek rendelte alá; 1919-ben még semmilyen segítséget nem adtak Piłsudski keleti aspirációihoz, mivel Párizsban és Londonban ekkor még Anton Ivanovics Gyenyikin fehér tábornok offenzívájának sikerében és egy nem bolsevik Oroszország létrejöttében reménykedtek.[40]

A Csehszlovákiával kapcsolatos francia magatartás mozgatórugója szintén a stratégiai szempont volt az első világháborút követő időszakban is. A kiváló francia kapcsolatokkal rendelkező Masaryk és Beneš vezette Csehszlovákiát, amelynek lakossága a Quai d'Orsay számára különösen franciabarátnak tűnt, a dunai térség meghatározó németellenes hatalmává kívánták fejleszteni. Ennek érdekében a francia diplomácia messzemenően támogatott a békekonferencián előadott csaknem minden csehszlovák területi követelést, így az megszerezte a Szudéta-vidéket, a Csallóközt és Kárpátalját is. Az angolszász hatalmak nem akadályozták Franciaországot abban, hogy a német kérdésben adott engedmények ellentételezéseképpen az etnikai elv sérülése árán is megerősítse potenciális keleti szövetségesét. A szoros francia–csehszlovák katonai kapcsolatokat mutatja, hogy az 1919. február 13-án a csehszlovák hadsereg fejlesztésére Prágába érkezett francia katonai misszió vezetője, Maurice Pellé tábornok

[38] Majoros: A lengyel kérdés… i. m. 300–301. Vö. Hovi: i. m. 174; Castelbajac: i. m. 96–99; RENOUVIN, Pierre: *Le traité de Versailles*. Paris, Flammarion, 1969. 53.

[39] Majoros: A lengyel kérdés… i. m. 302. Lásd még ORMOS Mária – MAJOROS István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren. Felemelkedés és hanyatlás, 1814–1945*. Budapest–Pécs, Osiris–Janus, 1998. 258, 278; HALMOSY Dénes: *Nemzetközi szerződések, 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983. (Második átdolgozott és bővített kiadás) 59–63. Litvánia bekebelezését Párizs szintén részben francia biztonságpolitikai érdekből helyeselte, mivel így a német memeli és königsbergi régió be lett volna kerítve.

[40] Majoros: A lengyel–szovjet háború. Wrangel és a francia külpolitika 1920-ban. In: *Századok*, 2001. (135. évf.) 3. sz. 533–568. Halmosy: i. m. 173–178.

nem csak katonai tanácsadó volt, de június 4-én a hadsereg főparancsnokának is kinevezték.[41]

Románia helyét a francia külpolitika koordináta-rendszerében főként a Szovjet-Oroszországgal szembeni fellépés szükségletei jelölték ki. A párizsi illetékesek a 18 milliós országot katonai szempontból a dunai régió első számú hatalmaként tartották számon, és különösen 1918. decemberétől széleskörű katonai és diplomáciai támogatásban részesítették. Történt mindez annak ellenére, hogy Románia 1917. december 9-én fegyverszünetet, 1918. május 7-én pedig békét kötött a központi hatalmakkal, ezért a francia vezetés meghatározó képviselői, Clemenceau és Pichon nem tekintették Bukarestet szövetséges hadviselő félnek, és érvénytelennek tartották az 1916. évi, Romániának területeket ígérő bukaresti szerződést. Bár a francia álláspontban már 1918. szeptembertől megfigyelhető bizonyos enyhülés, részben a Bukarest számára kedvező amerikai állásfoglalások nyomán – Párizsban szorgalmazták a románokkal való kapcsolatfelvételt, elismerték a Román Egység Nemzeti Tanácsát a román érdekek képviselőjének, bátorították Ferdinánd román királyt, hogy újra lépjen hadba a központi hatalmak ellen –, a nagy fordulat a dél-oroszországi francia intervenció előkészítésével állt összefüggésben.

Az ogyesszai partraszállással 1918. december 17-én kezdődő vállalkozáshoz – amely a dél-oroszországi gazdasági lehetőségektől kívánta elzárni a bolsevikokat – ugyanis nélkülözhetetlen volt Románia felhasználása: felvonulási terep lehetett Oroszország felé, vagy határőrvidék egy francia vezetésű Európában. Tőle várták a hiányzó katonai erő, elsősorban az emberanyag biztosítását is. E körülmények hatására 1918. december 28-án, vagyis csaknem két hónappal Bukarest ismételt háborúba lépését követően, Pichon külügyminiszter egy táviratában már arról írt, hogy a francia kormány szerint Romániának ismét szövetségesi státust kell adni a béketárgyalásokon, mivel újra részt vett a központi hatalmak elleni hadműveletekben.

A szemléletváltást tehát Románia stratégiai felértékelődése hozta a dél-oroszországi beavatkozással összefüggésben, amelyet csak erősített 1919. márciusban a Vörös Hadsereg kelet-galíciai támadása és a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása. A győztes nagyhatalmak, köztük Franciaország ugyanis számított a román haderő aktív részvételére e problémák megoldásában. Ebből következett Románia katonai megerősítése és diplomáciai támogatása a béketárgyalások során. Intézkedtek a román hadsereg élelmiszerrel, ruházattal és felszereléssel való ellátásáról. A keleti hadműveletek biztosítására semleges övezetet hoztak létre Magyarország és Románia között. A párizsi békekonferencia Legfelsőbb Tanácsának március 25-i ülésén Clemenceau azt javasolta, hogy a román hadsereg kapja meg a Gyenyikinnek küldendő 100 ezer katona felszereléséhez elegendő szállítmányt. A dél-oroszországi akció kudarca után Szovjet-Oroszország elszigetelésére a francia vezető körökben kidolgozott, *cordon sanitaire*-nek keresztelt kisállami védőövezet koncepciójában Lengyelország mellett szintén Romániára kívántak elsősorban támaszkodni. A Magyar Tanácsköztársasággal kapcsolatban Foch marsall felhívta Románia képviselőit, hogy a

[41] Majoros: Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása…i. m. 433–434. Vö. MARÈS, Antoine: La faillite des relations franco-tchécoslovaques. La mission militaire française à Prague, 1926–1938. *Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, 111. sz./1978. 46–47.

csehszlovákokkal együtt avatkozzanak be Magyarországon. Azt is nyíltan a tudtukra adta, hogy a nagyhatalmak a háborúban kimerültek, ezért a térség katonai problémáit a helyi szövetségeseknek maguknak kell megoldaniuk. Mindebből logikusan következik, hogy a békekonferencia – a francia diplomácia támogatásával – szinte teljes egészében kielégítette a román kormány területi igényeit. Románia megkapta Besszarábiát, Bukovinát és Erdélyt is. A több mint kétszeres román területnövekedés tehát jórészt a francia külpolitika bolsevikellenességének tudható be. Noha a francia kormány helyi képviselői már ekkor felhívták a figyelmet a Romániában rejlő gazdasági és politikai lehetőségekre is, az első világháború befejezését követő időszakban még a katonai tényező bizonyult meghatározónak.[42]

Párizsnak az első világháború után létrejövő délszláv állammal fenntartott kapcsolatai szintén a stratégiai és katonai szempont elsődlegességét mutatják a külpolitikai döntéshozatalban. Mivel sem Németországgal, sem Szovjet-Oroszországgal nem volt határos, vagyis e hatalmakkal szemben nem lehetett közvetlenül katonailag felhasználni, Lengyelországhoz, Csehszlovákiához és Romániához képest a francia kormány jóval kisebb támogatásában részesült. A szerb kormányzat a Magyar Tanácsköztársaság elleni, a franciák és az olaszok által szervezett intervencióban sem volt hajlandó részt venni. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a francia vezetés az előbb említett három államhoz képest jóval kisebb mértékben segítette Belgrádot, pedig az a világháború kitörésétől kezdve szövetségese volt, és katonai összeomlása ellenére sem kötött különbékét a központi hatalmakkal. Franciaország Dalmáciában az olasz aspirációkat támogatta a délszlávokkal szemben. 1918. november 5-én Clemenceau kijelentette, hogy a fegyverszünet előtt nem ismernek el semmilyen délszláv államot. Az elismerést az is késleltette, hogy a francia külügyminisztériumban úgy vélték: a szerbek által uralt délszláv állam nem biztosítja a békét a térségben. A Szerb–Horvát–Szlovén királyság elismerésére végül csak 1919. június 4-én került sor. Bár a hadsereg

[42] Uo. 436–441. Vö. ÁDÁM Magda: *A Kisantant és Európa 1920–1929*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 17; DURANDIN, Catherine: *A román nép története*. Maecenas, Budapest, 1998. 213–214, 220, 222, 242–243; CASTELLAN, Georges: *Histoire de la Roumanie*, Paris, PUF, 1984 (série: Que sais-je?) 66–67; Hovi: i. m. 76; DDFHBC vol. I., dok. 4, 73, 118, 121, 128, 135, 136, 267; SANDU, Traian: *La Grande Roumanie alliée de la France. Une péripétie diplomatique des Années Folles? (1919–1933)*, Paris, L'Harmattan, 1999. Dok. 1, 4, 7, 8, 18; Ormos: *Padovától Trianonig…* i. m. 72, 79, 80, 164, 189, 215–217; BERNACHOT, Jean: *Les Armées françaises en Orient après l'armistice de 1918.* II. *L'Armée du Danube. L'Armée française d'Orient, 28 octobre 1918 – 25 janvier 1920*, Imprimerie Nationale, Paris, 1970. 69–71; MASSON, Philippe: *La marine française et la mer Noire, 1918–1919*, Publication de la Sorbonne 20, Paris, 1982, Annexe VI; JUHÁSZ Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919–1945*, Kossuth, Budapest, 1988, 22; MOURIN, Maxime: *Les relations franco-soviétiques 1917–1967*. Payot, Paris, 1967. 104–105. A Dél-Oroszország elleni francia beavatkozásról lásd Majoros István: Francia intervenció Dél-Oroszországban (1918–1919). In: *Századok*, 1998 (132. évf.). 6. sz. 1323–1342; valamint uő, *Párizs és Oroszország (1917–1919)*, i. m.; ORMOS Mária: Az ukrajnai francia intervencióról és hatásairól Közép-Európában, 1918. október – 1919. április. In: *Történelmi Szemle*, 1977 (20. évf.) 3–4. sz. 404–405.

fejlesztéséhez Belgrád által igényelt francia támogatás szintén elmaradt, a délszláv államot Franciaország továbbra is potenciális szövetségeseként tarthatta számon.[43]

A francia kormány Magyarországgal kapcsolatos politikája

Ebbe a biztonságpolitikai–stratégiai összefüggésrendszerbe illeszkedik a francia kormány Magyarországgal kapcsolatos – a trianoni békéhez vezető – politikája is. 1905–1908 között a francia kormány az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország szövetségének gyengítése érdekében figyelt a függetlenségi szólamokat hangoztató magyar kormánykoalíció Franciaország irányában megfogalmazott gazdasági jellegű igényeire. Miután azonban a magyar vezetés nem tiltakozott Bosznia–Hercegovina 1908. évi annektálása miatt, Párizsban nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Így hamarosan vége szakadt az amúgy is rövid életű magyar–francia közeledésnek, a francia politikai elit tudatában felerősítve a magyarságkép negatív elemeit: a németbarátságot és a szlávok elnyomását, amit csak fokozott a magyar társadalomban a francia republikánus értékrend szerint tetten érhető archaizmus és feudális jelleg.

Mindez azonban nem ad magyarázatot a francia külügyminisztérium első világháború utáni Magyarországgal kapcsolatos politikájára. A németekkel ugyanis Piłsudskiék és a román különbéke nyomán Bratiănuék is együttműködtek, a nemzetiségek elnyomása szinte valamennyi ekkoriban alakult kelet-közép-európai államra jellemző volt, és a magyar társadalom bizonyára nem volt retrográdabb, mint a lengyel vagy a román. Clemenceau állítólagos magyarellenessége sem segít a kérdés megoldásában, hiszen a *„Tigris”* Románia követeléseivel sem *„rokonszenvezett”*.[44] Magyarország francia külpolitikai megítélésének megértéséhez ismét a francia biztonságpolitikai érdekekhez kell visszatérnünk.

A francia külpolitika első számú prioritása – az orosz szövetséges pótlására – a Németország hátában kialakítandó francia vezetésű tömb lett, amely a bolsevizmus elleni harcot, illetve annak elszigetelését is feladatául kapta. A keleti biztonsági övezet koncepciója a francia politikai elit általánosan elfogadott paradigmájává vált. A cél

[43] Uo. 434–436. Vö. GRADVOHL, Paul: *Genèse et mise en oeuvre du contrôle militaire interallié en Hongrie: exemple de politique militaire française au centre de l’Europe en 1918–1927*, Ph.D. doktori disszertáció. Paris, Sorbonne, 1999, 783; DDFHBC, vol. I. dok. 30, 316, 320, 341; *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1918–1919*, szerk. Ádám Magda és Ormos Mária, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1999. dok. 6; *Témoignages français sur les Serbes et la Serbie 1912–1918*, choix de textes, notes de présentation, traduction et commentaires par Mihailo Pavlović, Beograde, Narodna Knjiga, 1988. 82, 144–145; Ormos: Padovától Trianonig… i. m. 222–227; Hovi: i. m. 203.

[44] A trianoni békével kapcsolatos tévképzetekről lásd ABLONCZY Balázs: Távol Párizstól. A magyar–francia kapcsolatok 1920 és 1944 közötti történetéhez. In: *Magyarország helye a 20. századi Európában. Tanulmányok*, szerk. Sípos Balázs és Zeidler Miklós közreműködésével Pritz Pál, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2002. 65–68; Ablonczy: *Trianon-legendák*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2010.

megvalósításának módjában azonban két fő irányzat alakult ki, amelynek küzdelme hatással volt Párizs magyarpolitikájára is.[45]

A Poincaré, Clemenceau és Pichon nevével fémjelezhető nacionalista csoport – amely korábban az Osztrák–Magyar Monarchia feldarabolásának programját is támogatta – szigorú békefeltételekkel, Németország meggyengítésével és Franciaország kiszemelt kelet-közép-európai szövetségeseinek területi és katonai megerősítésével látta megvalósíthatónak a kitűzött célt. 1917. novemberétől Clemenceau miniszterelnöksége és Pichon külügyminisztersége alatt – miként Lengyelország, Csehszlovákia és Románia példája mutatta –, ez a politika érvényesült. 1918–1919-ben azonban Kelet-Közép-Európa átalakítására vonatkozóan nem volt részletesen kimunkált francia program vagy ütemterv,[46] amely széles teret engedett az *ad hoc* megoldásoknak. A Quai d'Orsay-nek nem volt körülhatárolható magyarországi politikája sem.[47] Mindazonáltal Magyarország a háborúban vesztes Monarchia egyik meghatározó állama volt, amelynek nyugati megítélését a zavaros belpolitikai viszonyok, különösen a Tanácsköztársaság kikiáltása tovább rontotta. Párizsban kézenfekvőnek tűnt, hogy az új határok meghúzásáról tárgyaló békekonferencián teljes erővel támogassák Franciaország új szövetségeseinek Magyarország egyes területeinek megszerzésére irányuló törekvéseit és lépéseit. Az etnikai vagy gazdasági szempontokat a francia kormányzat számára teljesen háttérbe szorították saját biztonságpolitikai érdekei. Így történhetett meg, hogy olyan színmagyar népességű területek is, mint a Csallóköz vagy Észak-Bácska elkerültek Magyarországtól.[48]

A Poincaré–Clemenceau–Pichon-féle irányzat mellett a francia politikai eliten belül létezett egy másik csoportosulás is, amelyik úgy vélte, hogy a néhány kiválasztott utódállamra koncentráló, Kelet-Közép-Európa gazdasági és politikai széttagoltságát tovább erősítő koncepció alapján nem lehet Németországgal és Szovjet-Oroszországgal szemben megfelelő súlyú szövetségi rendszert létrehozni. E politika hívei ezért a térség életképtelennek tűnő kis államainak – győztesek és vesztesek egyaránt – integrációját javasolták, méghozzá francia vezetés alatt. Az 1920. januárjában Dechanel köztársasági elnök, Alexandre-Étienne Millerand miniszterelnök és külügyminiszter, Maurice Paléologue, a Quai d'Orsay főtitkára megkísérelte az utóbbi elképzelést átültetni a gyakorlatba. A Monarchia megszüntetésével korábban sem szimpatizáló politikusokból álló új francia külügyi vezetés két alternatív megoldással számolt: az első egy dunai konföderáció létrehozását irányozta elő, amelynek maximális változata öt dunai államot próbált összefogni (Ausztriát, Magyarországot, Csehszlovákiát, a délszláv államot és Romániát), míg minimális programja csak Magyarországot, Romániát és Lengyelországot fogta volna keretbe; a másik lehetőséget a Habsburg-restaurációban

[45] Ádám: A Kisantant… i. m. 45–46.

[46] GRADVOHL, Paul: A francia katonapolitika és Magyarország az 1920-as évek elején: egy illúzió illusztrációja. In: *Történelmi Szemle*, 2002 (44. évf.) 1–2. sz. 157.

[47] Uő: Aspects interalliés de la politique hongroise de la France, 1918–1922. *Specimina Nova. A Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Történeti Tanszékeinek Évkönyve*. Szerk. Majoros István. Pécs, 1999. 56.

[48] Romsics: Détruire… i. m. 29. Vö. DEÁK, Francis: *Hungary at the Paris Peace Conference. The Diplomatic History of the Treaty of Trianon*. New York, 1942; Ormos: Padovától Trianonig… i. m.; ROMSICS Ignác: *A trianoni békeszerződés*, Osiris, Budapest, 2004.

látták. Először az előbbit, majd annak kudarca után az utóbbit próbálták megvalósítani.[49]

Magyarország új határvonalai a békekonferencián már 1919. májusára – vagyis még a Clemenceau–Pichon érában – kirajzolódtak.[50] Az ún. trianoni békeszerződés aláírására azonban megfelelő legitimációval rendelkező magyar kormány híján csak jóval később, 1920. június 4-én került sor. E hosszú idő alatt a súlyos békefeltételek lényegében változatlanok maradtak. Felmerülhet a kérdés, hogy a francia külpolitika vezetésében 1920. januárban végbement őrségváltás hatott-e, s ha igen, milyen mértékben a magyar–francia viszony alakulására. 1920 tavaszától néhány hónapig tartó intenzív közeledés volt megfigyelhető a magyar és a francia kormány között, mellyel bőséges hazai és nemzetközi szakirodalom foglalkozik.[51]

A kifejezetten magyarbarátnak tekinthető Paléologue konföderációs terveiben alapfeltételnek tekintette Magyarország megbékítését és integrálását Közép-Kelet-Európa új viszonyai közé. Annál is inkább, mert vitathatatlanul Magyarország volt a térség földrajzi központja, gazdaságilag és katonailag egyaránt kiválóan felhasználható logisztikai lehetőség. Különösen a Budapestről csillag alakban szétágazó vasúti rendszer gyakorolt nagy vonzerőt. A Magyarország iránti francia diplomáciai érdeklődést tovább növelte, hogy jelentős francia gazdasági tényezők, közöttük a Schneider–Creusot tröszt és a Banque de Paris et des Pays-Bas kedvező befektetési lehetőségeket keresett a térségben, és nagy figyelmet szentelt a magyar vasúti és kikötőépítési koncesszióknak. A gazdasági kedvezményekért cserébe politikai támogatást ígértek Magyarországnak a szomszédos államokkal, főként Romániával szembeni ellentétek rendezéséhez, s nem tartottak kizártnak bizonyos területi engedményeket sem.

Az 1920 márciusában meginduló magyar–francia tárgyalások során a magyar kormányzat éppen területi igényeit igyekezett a középpontba állítani. El kívánta érni, hogy a főként magyarok által lakott határ menti sávok visszakerüljenek az országhoz; az erdélyi magyar, székely és szász közösségek autonómiát kapjanak; továbbá hogy Nyugat-Magyarországon és Kárpátalján tartsanak népszavazást. Rövidesen kiderült azonban, hogy a francia külügyminisztérium még ezeknél jóval kisebb jelentőségű

[49] Ádám: A Kisantant… i. m. 45–46.

[50] FÜLÖP Mihály–SIPOS Péter: *Magyarország külpolitikája a XX. században*, Aula, Budapest, 1998. 63.

[51] RENOUVIN, Pierre: Aux origines de la Petite Entente. Les hésitations de la politique française dans l'été 1920. *Études européennes. Mélanges offerts à Victor L. Tapier*, Paris, 1973. 489–500; BARIÉTY, Jacques: L'‹‹accord révisionniste›› franco–hongrois de 1920 – Histoire d'un mythe. *Les conséquences des traités de paix de 1919–1920 en Europe centrale et sud-orientale*, éd. par AYÇOBERRY, Pierre – BLED, Jean-Paul. Strassbourg, 1987. 75–83; Ádám Magda: Duna-konföderáció vagy kisantant? *Történelmi Szemle*, 1977. 3–4. sz. 440–448; uő: A Kisantant… i. m. 44–58; uő: A Kisantant és Európa… i. m. 39–75; ORDE, Anne: France and Hungary in 1920 Revisionisme and Railways. *Journal of Contemporary History*, 1980 (15), 475–492; Romsics: Détruire… i. m. 30–32; ORMOS Mária: Francia–magyar tárgyalások 1920-ban. In: *Századok*, 1975 (109. évf.) 5–6. sz., 904–949; HOVI: *Alliance de revers – Stabilization of France's Alliance policies in East Central Europe*, Turku, Annales Universitatis Turkuensis, 53–64, 85–89, 110–115.

kérdésekben sem – például a kisebbségvédelmi megállapodások betartásának francia ellenőrzésében, vagy a jugoszláv és román csapatoknak a trianoni országterületről való kivonásában – hajlandó nyíltan a magyar követelések mellé állni.[52]

A zsákutcába jutott tárgyalások befejezését késleltette viszont a lengyel–szovjet háborúban Varsónak felajánlott magyar katonai segítség ügye, amely megvalósulása esetén Magyarország stratégiai felértékelődéséhez vezethetett volna. A magyar vezetés ennek révén igyekezett elérni a trianoni béke katonai korlátozásainak enyhítését. Paléologue taktikai okokból nem utasította el rögtön a magyar javaslatot. Így ugyanis alkalma volt arra, hogy a prágai kormányt a magyar hadosztályok esetleges lengyelországi megjelenésének hírével a lengyelekkel való együttműködésre, és a Kárpátok vonalánál a bolsevikok elleni védekezésre ösztönözze. Vagyis Párizs Magyarországot eszközként használta fel vonakodó szövetségese kézbentartására.[53]

Az 1920. augusztusi varsói csatában elért lengyel győzelem azután szükségtelenné tette a magyar segítséget. A magyar–francia közeledés a Magyarországgal szomszédos államok heves tiltakozása és a melléjük állt Nagy-Britannia és Olaszország fellépése miatt ezután végleg lezárult.[54]

A közeledési szándékot jelző gesztusok ellenére úgy tűnik, hogy a Quai d'Orsay nem gondolt komolyan a Magyarországgal kapcsolatos korábbi politika nagyobb mérvű megváltoztatására. 1920 március–áprilisában – vagyis a már javában folyó magyar–francia titkos tárgyalások idején – a Londonban ülésező Nagykövetek Tanácsa a magyar békedelegáció fellépése nyomán még egyszer elővette a magyar határok kérdését. A magyar békeszerződés bizonyos pontjainak megváltoztatására nyitott olasz és brit képviselőkkel szemben a francia delegátus mindvégig és határozottan a korábbi szigorú döntések fenntartása mellett foglalt állást. Vagyis a Paléologue vezette francia külügyminisztérium is a trianoni béke által megszabott keretek között képzelte el Magyarország kelet-közép-európai integrációját.[55]

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy Franciaország Kelet-Közép-Európa politikáját – minden egyéb szempontot háttérbe szorítva – saját, Németországgal és Szovjet-Oroszországgal kapcsolatos biztonsági érdekei határozták meg. Ennek rendelték alá a térség egyes országaival való kapcsolataik alakítását. Lengyelországot, Csehszlovákiát és Romániát minden lehetséges katonai és diplomáciai eszközzel segítették: hadseregeiket erősítették, s igyekeztek támogatni területi követeléseik kielégítését. E három országhoz képest a délszláv államnak kisebb figyelmet szenteltek. Magyarország pedig – rövid átmeneti időszakot leszámítva – a legyőzött és kiszolgáltatott ellenfél szerepét játszotta.

[52] Fülöp–Sipos: i. m. 87–91; Ádám: A Kisantant… i. m. 46–48. Magyarország közlekedésföldrajzi helyzetéről francia szemszögből lásd Gradvohl: A francia katonapolitika és Magyarország az 1920-as évek elején: egy illúzió illusztrációja… i. m. 149–150.

[53] Majoros: A lengyel–szovjet háború… i. m. 551–552.

[54] Ádám: A Kisantant… i. m. 49–58.

[55] Romsics: Détruire… i. m. 31–32.

A francia Kelet-Közép-Európa politika érdekérvényesítési lehetőségei

A régiónknak oly nagy átrendeződését hozó 1918–1920-as korszak vizsgálatának lezárásaként vegyük szemügyre Párizs helyi érdekérvényesítési lehetőségeit, az itteni kisállamok Franciaországgal kapcsolatos magatartását, és végül értékeljük a francia Kelet-Közép-Európa politika sikerességét.

A Quai d'Orsay kelet-közép-európai céljainak elérését elősegítette, hogy Franciaország az adott időben a szárazföldi erők tekintetében a legerősebb, az európai politikát jelentős mértékben meghatározó nagyhatalom volt. Hadereje a világháborús harcok következtében térségünkben katonailag is jelen volt. A lengyel, a cseh, a román és a szerb hadsereg valóban sokat – létét vagy túlélését – köszönhette a francia katonai segítségnek.[56] A Párizsban megrendezett és Clemenceau elnökletével folyó békekonferencián a francia kormánynak volt legnagyobb befolyása a békeszerződések megalkotásánál.[57]

Franciaország már 1918 tavaszától egyre meghatározóbb szerepre tett szert az antanton belül. A béketárgyalások során a nagyhatalmak elfogadták az elvet, hogy valamely térség rendezésében annak a nagyhatalomnak van kizárólagos vagy döntő szava, amelynek ott *„különleges érdekei"* vannak, és ahol az fegyveres erővel is aktívan jelen van. A vizsgált időszakban Kelet-Közép-Európa tekintetében ez az előjog Franciaországot illette.[58]

Franciaország kelet-közép-európai mozgásterét ugyanakkor jelentősen szűkítette, hogy a *„nagy háború"* megnyerése ellenére gazdaságilag és katonailag kimerült. A régióban állomásozó csapatai nem voltak elegendőek az önálló és domináns fellépéshez. Nagy szerepet játszott ebben a francia katonai vezetés 1918. október 7-i döntése, amelynek nyomán átszervezték, és módosították a Louis Franchey d'Esperey tábornok főparancsnoksága alatt álló Szövetséges Keleti Hadsereg működési területét. A Dél-Oroszország elleni francia–román támadás céljából kivált ugyanis belőle a négy gyaloghadosztályból, egy lovas regimentből és egy légi szolgálatból álló, Henri Mathias Berthelot tábornok által irányított Dunai Hadsereg. Franchey d'Esperey erői viszont – a korábbi tervekkel ellentétben – azt az utasítást kapták, hogy Magyarország és Ausztria irányában ne nyomuljanak tovább. E döntés megfosztotta Franciaországot a közvetlen katonai nyomásgyakorlás eszközétől Kelet-Közép-Európában[59], amely a későbbiekben messze ható következményekkel járt. Az itt állomásozó francia egységek újabb erőkkel történő kiegészítését nem csupán Párizs említett katonai kimerültsége akadályozta, hanem a megoldhatatlannak tűnő logisztikai problémák is. Németország megtiltott minden áthaladást területén. A lengyel–szovjet háború idején Csehszlovákia is zárolta,

[56] Gradvohl: A francia katonapolitika… i. m. 151.

[57] Fülöp–Sipos: i. m. 51–52. Clemenceau befolyását Wilson kérdőjelezhette volna meg. Az amerikai elnök külpolitikai mozgásterét azonban erősen behatárolta, hogy belpolitikai helyzete az 1918. novemberi kongresszusi választások demokrata párti veresége következtében megrendült.

[58] Uo. 46; Ormos: Padovától Trianonig… i. m. 7–8.

[59] Majoros: Francia intervenció Dél-Oroszországban… i. m. 1330; Gradvohl: A francia katonapolitika… i. m. 150–151. A kérdésre vonatkozó fontosabb forrásokra lásd DDFHBC, vol. I., i. m.

majd akadályozta hadianyagok szállítását Lengyelországba. A békekonferencia 1919. augusztus 11-i határozata értelmében külső hatalmak nem rendelkeztek az osztrák és magyar területeken való beavatkozás jogával, amely hatályon kívül helyezte a padovai fegyverszünet vonatkozó pontját. A rendelkezés érvénye alól nyilván Franciaország sem vonhatta ki magát.[60]

E katonai, logisztikai és nemzetközi jogi tényezők azt eredményezték, hogy a francia külügyminisztérium – minden ellentétes látszat ellenére – nem tudott döntő hatást gyakorolni a kelet-közép-európai események alakulására. Figyelembe kellett továbbá vennie angolszász és olasz szövetségeseinek álláspontját is. Noha azok elismerték Franciaország *„elsődleges felelősségét"* a régióban, a Magyarországot is érintő döntések 1918–1922 között lényegileg szövetségesközi keretekben születtek.[61] Valamely szövetségesének határozott tiltakozása esetén Párizs nem volt képes véghezvinni terveit. Így például Lloyd George és a hozzá csatlakozó Wilson közbelépése nyomán Clemenceau nem tudta elérni, hogy Lengyelország annektálhassa Danzig városát. Szintén az amerikai elnök akadályozta meg annak elfogadását, hogy Lengyelország bekebelezze Litvániát.[62] Franciaország kelet-közép-európai mozgásterét kiválasztott helyi kisszövetségeseinek magatartása is korlátozta.

A térség országai ugyanis a wilsoni önrendelkezési elvekből kiindulva és azokat hangoztatva a békekonferenciát meghatározó nagyhatalmaktól elvárták, hogy velük önálló tényezőként számoljanak. A térséget korábban uraló birodalmak visszahúzódása, illetve összeomlása nyomán keletkezett hatalmi vákuumot a győztes Nagy-Britannia, Franciaország vagy Olaszország – erősen korlátozott gazdasági és katonai erőforrásaik miatt – nem voltak képesek csupán saját elhatározásukból betölteni. Mindez jelentősen megnövelte a helyi kormányok nemzetközi manőverezési lehetőségeit, mivel jórészt maguk határozhatták meg, mely nagyhatalmat részesítenek előnyben. Tudatában voltak stratégiai jelentőségüknek is a térséget érintő válságok megoldásában, amelyet saját érdekeik érvényesítésére igyekeztek maximálisan kihasználni. Így Ion I. C. Bratiănu miniszterelnök és külügyminiszter minden lehetséges fórumon kiemelte Románia kulcsszerepét a bolsevizmus feltartóztatásában.[63] Franciaország ún. kisszövetségesei kliensi szerepére vállalkozva szolgálataikért benyújtották a számlát. Beneš például a kiszemelt magyar területek megszerzésének reményében 1919. március 26-án arra kérte Pichon francia külügyminisztert, hogy Prágát feltétlenül vonják be a szövetséges hatalmak vagy Franciaország által végrehajtott intervencióba vagy bármilyen háborúba.[64] A lengyel–szovjet háború kapcsán a magyar vezetés is ezzel a módszerrel próbálkozott. Az önálló hadsereg birtoklása megszilárdította a lengyel, csehszlovák, román és jugoszláv vezetés magabiztosságát és a nagy nemzetekkel egyenlő szuverenitás illúzióját keltette,[65] amit a helyi háborúkban elért katonai sikerek csak tovább növeltek. A szóban forgó országok ugyan döntő fontosságú támogatást kaptak Franciaországtól haderejük létrehozásakor,

[60] Gradvohl: A francia katonapolitika… i. m. 149, 155.
[61] Gradvohl: Aspects interalliés… i. m. 56.
[62] Majoros: A lengyel kérdés… i. m. 301–302.
[63] Fülöp–Sipos: i. m. 55, 64, 85–86.
[64] Ádám: A Kisantant… i. m. 36.
[65] Gradvohl: A francia katonapolitika… i. m. 155.

de a későbbiekben nem maradtak függő helyzetben, s képesek voltak önálló katonai fellépésre. Sőt megtapasztalták Párizs katonai gyengeségét is. Elégséges katonai eszköz híján a francia vezetés a térség katonai problémáinak megoldásához szabad kezet adott helyi szövetségeseinek. Franciaországnak az idő múlásával fogytak kisszövetségeseinek *„kézben tartásához"* rendelkezésére álló ütőkártyái: az emigráns szervezetek, majd kormányok elismerése, a hadsereg megteremtéséhez nyújtott támogatás, a területi igények nemzetközi jogi elismertetése – ezeket fokozatosan mind kijátszotta. Ennek ellenére Párizs megkísérelte e támogatott országokat alárendelt szereplőként kezelni, főként a bizonyos francia külügyi iratokban egyenesen potenciális gyarmatként emlegetett Romániát. Ezt mutatja törekvése is, hogy a *„kis győzteseket"* távol tartsa a vesztes államok katonai ellenőrzésétől.[66]

Az egyértelmű francia irányító szerep azonban egyre kevésbé érvényesült. A kisszövetségesek csak abban az esetben teljesítették a francia patrónus kéréseit, ha azokat saját érdekeikkel egyezőknek találták. Így például a kelet-közép-európai vezetők közül Párizsban a legnagyobb bizalmat élvező Beneš[67] 1920-ban Teschen kérdése miatt kereken visszautasította a Szovjet-Oroszország támadásától szorongatott Lengyelországgal való együttműködést. Sőt a térség elvileg francia orientációjú országai egyre gyakrabban Franciaország érdekeivel kifejezetten ellentétes lépéseket is tettek, és vele szemben más nagyhatalmak segítségét is kérték. E politikát jól illusztrálja, hogy az 1920. évi magyar–francia titkos tárgyalások leállítása érdekében a csehszlovák, jugoszláv és román kormány Londonhoz és Rómához fordult támogatásért. 1920. augusztus 14-én pedig Belgrádban aláírták a kisantant magvát képező csehszlovák–jugoszláv egyezményt. A később Romániát is magában foglaló szervezet eredetileg a francia törekvések ellenében jött létre.[68] Mindebből következik, hogy pusztán propagandisztikus pózolásnak tekinthetők a két világháború közötti lengyel, csehszlovák, román és jugoszláv vezetők Franciaországot országuk *„szülőanyjaként"* dicsőítő beszédei. Ezzel egyébként jó érzékkel kielégítették a francia közvélemény és a politikai elit egy részének elismerésre irányuló érzelmi szükségleteit. Valójában azonban a nevezett kormányok nem tekintették Franciaországot katonai stratégiájuk alapjának.[69] Nem érthetünk tehát egyet a magyar és a szomszédos országok közvéleményében jórészt napjainkig szívósan továbbélő, Franciaországnak az első világháború utáni békerendezésben szinte kizárólagos szerepet és felelősséget tulajdonító felfogással. Ez az értelmezés egyébként a korszakra vonatkozó francia külügyi iratoknak az 1980-as években végbement feltárásáig a szakirodalmat is jellemezte.[70]

---

[66] Uo. 155–156.

[67] Romsics: Détruire… i. m. 29.

[68] Ádám: A kisantant… i. m. 49, 52–56.

[69] Gradvohl: A francia katonapolitika… i. m. 153.

[70] A francia szerepet túlhangsúlyozó hagyományos felfogás bizonyos valóságelemekre épült, hiszen valóban Franciaország számított az antantpartnerek közül a Kelet-Közép-Európában leginkább *„érdekelt"* nagyhatalomnak; ott katonailag is jelen volt, s a békekonferencián Clemenceau valóban jelentős szerepet játszott. Noha Párizst már a békekonferencia idején is *„a közép-európai rend atyjaként"* emlegették, a francia szerepvállalás eltorzított felfogását a francia külügyminisztérium, a kedvezményezett államok és a magyar kormány

Az 1917 végétől kialakuló új francia Kelet-Közép-Európa politika eredményességét illetően megállapítható, hogy a Németországgal és Szovjet-Oroszországgal szemben egyaránt felhasználható, gazdaságilag és katonailag erős, ütőképes szövetségi rendszert – a látszat ellenére – nem sikerült kiépíteni. A Duna-konföderációs kísérlet az érintett államok ellenállása miatt nem valósulhatott meg. A győztes kisszövetségesekre támaszkodó politika pedig illúzión alapult. Franciaország új partnerei ugyanis nem voltak *„igazi"* szövetségesek. Külön-külön és együttesen sem képviseltek egy nagyhataloméval összemérhető katonai és gazdasági erőt. Nem tudtak (volna) szembeszállni egy Németországhoz mérhető ellenséggel.[71] Nem voltak biztosan mozgósíthatók Franciaország érdekeinek védelmére sem, sőt ekkor még szövetségi szerződéseket sem kötöttek velük. Párizzsal való igazi érdekközösségről sem beszélhetünk: valóban németellenes politikát ugyanis egyedül Lengyelország folytatott; Csehszlovákia és Jugoszlávia pedig nem érezte fenyegetőnek a szovjet veszélyt. Egymás közötti ellentéteik is fennmaradtak. A térség instabilitását tovább növelte, hogy a békerendezés nyomán nemzetiségi ellentétekkel terhelt soknemzetiségű államok jöttek létre.

A kortársak mindazonáltal az 1920-as évek elején még úgy érzékelték, hogy Franciaország erős, Kelet-Közép-Európát domináló nagyhatalom. Keleti védelmi rendszerén tátongó repedések csak a későbbiekben váltak láthatóvá.

tudatos propagandája gyökereztette meg máig ható érvénnyel. Lásd Ormos: Padovától Trianonig… i. m. 7–11; Gradvohl: A francia katonapolitika… i. m. 145–146.

[71] Gradvohl: A francia katonapolitika… i. m. 155.